

Ігор Бінько

Інформаційний простір України: стан та тенденції розвитку*

Одним з найважливіших показників рівня цивілізованості сучасної держави є ступінь розвитку її інформаційного простору. У третьому тисячолітті на зміну техногенній цивілізації прийде інформаційна, і саме міра розвитку інформаційного простору поступово ставатиме сумарним показником розвиненості країни. В різні епохи цю роль відігравали різні фактори, а нині таким чинником є рівень досконалості інформаційної сфери. Цілком певно змінивши обличчя суспільства, інформатизація та комп'ютеризація дали новий поштовх до самовдосконалення людини як головного чинника справжньої непохитності держави.

Світові тенденції

Інформаційний потенціал є однією з найважливіших характеристик могутності сучасної держави. Яскравим прикладом цього слугують США, Західна Європа та Японія — лідери в інформаційних технологіях (ІТ). Певною мірою і Китай зараз проводить чітко спрямовану політику, намагаючися ввійти в число провідних країн світу. В умовах прискорення процесів інтеграції в інформаційних загальнопланетарних межах цей процес набуває особливої ваги. Розвинуті держави ради задоволення своїх вузьконаціональних інтересів прагнуть досягти безперечного інформаційного домінування у світі, що, в свою чергу, може призвести до ігнорування інтересів інших. Наш висновок про наявність цієї тенденції в середині 90-х років підтверджується відомими прикладами:

- ♦ домовленість провідних країн світу про скасування митних бар'єрів на шляху поширення ІТ у межах ОСЕР (кінець 1997 р.);
- ♦ висунення Сполученими Штатами глобальної інформаційної ініціативи на міжнародному форумі з питань інформаційної по-

Бінько Ігор Федорович, д. і. н., проф., заввідділом Адміністрації Президента України.

* Доповідь прочитана на пленарному засіданні міжнародної наукової конференції «Бібліотеки — центри науково-інформаційних ресурсів XXI століття», 9—13 жовтня 2000 р., яка відбулася в Києві, у НБУВ.

літики, який відбувся навесні 1997 р. в Йоганнесбурзі (ПАР), у суті якої вже закладено зверхність становища США щодо інших. Ініціатива полягає у створенні єдиного світового інформаційного простору на технологічній основі Internet (ми добре знаємо, хто, як і для чого її розробив);

- ♦ закріплення передових позицій США. У 1996 р. віце-президент п. А. Гор проголосив створення національної інформаційної інфраструктури, т. зв. інформаційного «суперхайвея»;
- ♦ висунення в 1998 р. Президентом США Б. Клінтоном ініціативи стосовно митних та податкових привілеїв для торгівлі через Internet свідчить про наміри бути першими і в даній справі.

Закріплення американського лідерства завдяки одноосібному домінуванню на світовому ринку через створення системи стандартів у сфері ІТ — ось на що спрямовані ці кроки. З погляду розвитку США йдеться про прогресивне явище. Але чи то єдина можлива точка зору?

Уважний аналіз двох доповідей, підготовлених на замовлення ЮНЕСКО («The World information Report» 1998. — Paris: UNESCO, 1997 р. і «The World Communication Report 1999—2000 pp. The media and the challenge of the new technologies». — Paris: UNESCO, 1997 р.) дає достатньо повну картину сучасного інформаційного світу. А факти справді вражаючі. Наведемо лише деякі з них.

Заслуговує на увагу те, що, по-перше, розвиток інформаційної сфери у світі серйозно випереджає зростання економіки — приблизно 5% і 3% відповідно.

По-друге, найпотужніші інформаційні агентства — АРІ (США), Reuters (Великої Британії), АРР (Франція) — контролюють 80% ринку міжнародних новин, маючи можливість формувати певну думку громадськості.

По-третє, з 30 найпопулярніших та впливових газет 9 виходять в Японії (три з них є найбільшими

© Бінько І. Ф., Київ, 2001

в світі), 10 — у Китаї, 6 — країнах ЄС, по одній — в США, Південній Кореї і Російській Федерації.

Світова громадськість уже стурбована нерівноправним інформаційним обміном. Так, у 1990 р. дана проблема розглядалася в Дубліні (Ірландія), а в 1992 р. — у Сан-Пауло (Бразилія) на міжнародних конгресах з питань масової комунікації. ЮНЕСКО з кінця 60-х років здійснює програми підтримки країн, що розвиваються, в галузі комунікацій.

Ці спроби, на жаль, докорінно не змінили негативну тенденцію одноосібного домінування в інформаційному просторі. Не очікується суттєвих трансформацій і найближчим часом. Чи може за таких умов Україна претендувати на гідне її потенціалу місце в поділеному за інформаційною ознакою світі? Навіть у фахівців іноді виникає враження, що деякі країни з нерозвиненим інформаційним простором (а до них сьогодні належить і наша держава) назавжди приречені бути лише споживачами інформаційних продуктів, які виготовляються за рецептами, часто далекими від національних. Спробуємо розібратися, чи це справді так.

Стан національного інформаційного простору

Одним з найважливіших завдань інформаційної діяльності будь-якої країни є формування і підтримання її позитивного іміджу в світовому інформаційному полі.

З цього погляду процес формування позитивного образу України в світі слід оцінити як не зовсім високий. По-перше, загальний обсяг інформації про нашу країну та її зовнішню політику невеликий, абсолютно неадекватний її потенціалу. Крім того, в деяких секторах світового інформаційного простору (окремих регіонах планети, верствах світової громадськості, ділових колах тощо) такої інформації взагалі немає. По-друге, навіть наявна інформація значною мірою є застарілою й тенденційною. Скажімо, в Європі та Північній Америці досить поширене (і на побутовому рівні, і в ЗМІ) уявлення про Україну як про невелику, сильно зруйновану чорнобильською катастрофою державу, де при владі перебуває корумпований комуністичний уряд, що підтримує антисемітизм і продає зброю арабським терористичним організаціям.

Таким чином, відтоді як Україна здобула незалежність та почала інтегруватися до світового співтовариства, її зовнішня інформаційна діяльність активізувалася явно недостатньо. Водночас за останні роки іноземна інформаційна активність щодо нашої країни збільшилась у десятки разів. Інакше кажучи, «залізу завісу» між Україною і

Заходом фактично не знищено, вона лише змінила свої характеристики: інформаційний потік із Заходу в Україну не зустрічає перешкод, а зворотний, з України на Захід — практично не існує.

Основними ознаками, які відбивають інформаційну ситуацію в будь-якій країні, є, по-перше, функціонування ЗМІ та пропаганди, по-друге, — інформаційно-аналітичної системи, покликаної забезпечувати ефективне прийняття рішень і контроль у сфері державного управління, а також управління бізнесом. Ці складові інформаційної ситуації в Україні, на жаль, не дуже високі.

Про, м'яко кажучи, недоліки, притаманні функціонуванню мас-медіа в нашій країні, сказано і написано вже багато. Тому лише перерахуємо основні негативні риси їх діяльності:

- ❖ значна тенденційність і неприхована заангажованість більшості ЗМІ;
- ❖ переважно низький художній та технічний рівень подання інформації;
- ❖ неприпустимий дисбаланс між діяльністю місцевих і загальнонаціональних ЗМІ, поінформованістю населення в центрах та на периферії;
- ❖ домінування іноземних мас-медіа;
- ❖ надзвичайно неефективне медіа-забезпечення діяльності органів державної влади, відсутність офіційної патріотичної пропаганди і соціальної реклами.

Інформаційно-аналітична діяльність в Україні хоч і розвивається, але процес іде відносно повільно і до того ж — переважно екстенсивним шляхом. Це також може мати негативні наслідки, адже кількість інформації зростає, а її якість залишається на низькому рівні, в усякому разі, — на недостатньому для прийняття споживачами даної інформації обґрунтованих рішень.

Рівень бізнес-інформації в Україні, теж попри її бурхливий розвиток останнім часом, залишається неадекватним економіці держави, і передусім — кількості підприємницьких структур. Нагадаємо, питома вага бізнесових інформаційних і консалтингових структур вважається у світі опосередкованим індикатором економічного розвитку і сягає у розвинутих країнах 10% від загальної кількості підприємств.

Отже, вітчизняна інформаційна система значно відстає не тільки від високорозвинутих західних держав, а й від таких, як Польща, Росія чи Аргентина.

Чи можна тут щось зробити, аби виправити становище? На нашу думку, не тільки можна, а й вкрай потрібно. Фахівцями розроблено цілий ряд заходів, негайне втілення яких у життя практично гарантує суттєве поліпшення ситуації. Але більшість з них можна реалізувати лише за умов підтримки на державному рівні.

Політика держави

Визначимо основні негативні чинники, які зумовлюють сучасний стан українського інформаційного простору:

- ❖ відсутність чіткої і скоординованої державної інформаційної політики;
- ❖ інвестування інформаційних структур (державних і приватних) за «залишковим принципом» унаслідок економічних причин;
- ❖ експансія в Україну зарубіжних виробників інформаційної продукції, котрі об'єктивно переважають національну за якістю, економічними можливостями, а також застосовують агресивну ринкову стратегію;
- ❖ недостатній професійний рівень працівників інформаційної сфери, брак вітчизняної системи їх підготовки (особливо це стосується електронних ЗМІ);
- ❖ технічне відставання інформаційної інфраструктури та її повна залежність від постачання іноземної техніки, занепад вітчизняної телекомунікаційної промисловості.

Кожний з наведених чинників здатний зруйнувати національний інформаційний простір, що призведе до вкрай негативних наслідків для держави й суспільства. Консолідована дія вказаних факторів може мати, без перебільшення, катастрофічний фінал, тому для усунення чи послаблення впливу цих чинників недостатньо окремих зусиль. Існує нагальна потреба в розробці та втіленні саме комплексу заходів з метою реформування національної інформаційної діяльності.

Розглядувана система має бути спрямована на вирішення таких основних завдань:

- ❖ виявлення та оцінку джерел загроз інформаційному простору;
- ❖ розробку, координацію і здійснення єдиної державної політики в галузі інформаційної безпеки;
- ❖ вироблення та здійснення єдиної державної політики в сфері міжнародних інформаційних відносин, зокрема в напрямі створення іміджу держави.

При цьому її політика, формування національного інформаційного простору має включати складові:

- ❖ забезпечення захисту інформаційного суверенітету України, зокрема національного ІР, в сучасних умовах інтернаціоналізації та глобалізації процесів, що відбуваються в інфосфері;
- ❖ забезпечення рівня інформаційної достатності для прийняття рішень державними установами;
- ❖ забезпечення реалізації конституційних прав громадян, суспільства і держави на інформацію.

Особливу увагу слід приділяти проблемі гарантування конституційних прав громадян на інформацію. І тут важко переоцінити роль ЗМІ, які істотно впливають на масову свідомість. Вони є одним із джерел формування системи соціально-політичних настанов та стереотипів, котрі визначають поведінку людини, її ставлення до держави, владних інституцій тощо. Але при цьому ми торкаємося дуже складного питання «незалежності й об'єктивності преси». У демократичному суспільстві ЗМІ відіграють роль одного з найвирішальніших чинників поразок чи перемог політичних діячів на виборах. Тому інформація здебільшого не може бути нейтральною. Який же вихід?

До розв'язання даної проблеми в нашій країні слід залучати, крім державних органів, також українських науковців, іноземних журналістів, діаспору та зацікавлені в покращенні політичної й економічної ситуації України кола (партнери вітчизняних підприємств, потенційні інвестори). Прямим результатом цього має стати формування стійких потоків правдивої інформації, яка б позитивно впливала на свідомість широких кіл громадськості в Україні та за кордоном.

З огляду на зазначене особливої ваги набуває питання вироблення дієвих форм і методів контролю за дотриманням чинного законодавства в галузі інформації та забезпечення його оперативної модернізації згідно з вимогами часу. Насамперед це стосується принципів обмеження іноземного засновництва у ЗМІ й антимонопольних обмежень.

Додамо: відверта експансія іноземних інформаційних виробників спричинила не лише уповільнення становлення національних виробників (унаслідок нерівної чи недоброросовісної конкуренції), а й, звісно, скорочення надходжень від рекламної діяльності. Відтак потенційних збитків зазнає і держава, адже відповідно зменшуються й надходження від оподаткування рекламної діяльності інфовиробників.

Особливе місце займає питання захисту національного інформаційного простору, який повинен здійснюватися не лише шляхом відстеження подій та тенденцій розвитку в інфопросторі, а й активними діями держави, спрямованими на підтримку вітчизняних виробників техніки, розширення конкуренції серед провайдерів послуг та виробників інфопродукту. Це сприятиме покращенню його якості й виведенню України на рівень самодостатності та інформаційної незалежності. Для досягнення максимального ефекту необхідно залучати до співпраці науково-аналітичні й громадські організації, беручи за основу досвід країн з розвинутою інформаційною інфраструктурою.

У загальній системі захисту інформації мають бути такі напрями: законодавчо-нормативне за-

безпечення, організаційно-технічне та страхове.

Перший спрямовано передусім на розробку законодавчих актів у цій галузі, контроль за дотриманням законів з боку правоохоронних органів та гарантуванням судового захисту.

Невідкладного розв'язання потребує проблема боротьби з комп'ютерною злочинністю. За останні роки з залученням Internet т. зв. хакери почали займатися не лише фінансовими шахрайствами. З'явився новий феномен — «чорний ринок інформації». За оцінками американських фахівців, наведеними в Computer Week, злочинці, які діють в ітеративному просторі, зокрема в Internet, крадуть щорічно інформацію, що оцінюється в понад 10 млрд. дол. США. Вона продається зацікавленим особам за допомогою тієї ж мережі. Тут можливо знайти чи замовити будь-яку інформацію, включаючи таємну державну, конфіденційну, комерційну. Загальну ситуацію в Internet яскраво ілюструють такі факти: в 1994 р. було здійснено понад 2 тис. вдалих спроб вторгнення до інфосистем за допомогою «всесвітнього паву-

тиння», а в 1995 цей показник зріс у 1,5 рази, або до 3400 випадків. Необхідно пам'ятати й про надзвичайно високу латентність цього різновиду комп'ютерної злочинності (більше 97%).

* * *

В Україні, у нинішніх умовах недосконалої інформатизації суспільства, зволікання з розв'язанням цієї проблеми спричинює величезні збитки. Принципово міжнародний характер аспектів захисту інформаційного простору та контролю за ним приводить до висновку: для запобігання цим загрозам необхідне плідне міждержавне співробітництво. Це зумовлено відсутністю досвіду вирішення питань щодо створення сучасного національного інфопростору в Україні й системи його захисту.

Але більшу частину шляху в його створенні і захисті ми повинні пройти самі. І основна надія тут — на державу.

В'ячеслав Петров

Інформаційна революція та її вплив на еволюцію бібліотек*

Здійснюється прогноз процесу інформаційної революції.

Розвиток інформаційних технологій у цивілізованих країнах перебуває під пильним наглядом урядів.

Інститут проблем реєстрації інформації НАН України займається створенням і розповсюдженням баз даних науково-технічної інформації. Разом з Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського видає Український реферативний журнал «Джерело», тісно співробітничав з Всеросійським інститутом науково-технічної інформації, Інститутом наукової інформації (ISI) США. За договором з останнім ІПРІ уже понад шість років має доступ до всесвітньо відомої бази даних наукових рефератів Current Contents з правом поширення її в Україні. У 1999 р. ІПРІ здійснив

експериментальну акцію по наданню українським ученим безпосереднього доступу протягом шести тижнів до БД ISI.

Завдання української промисловості: оперативніше створювати власне устаткування, щоб забезпечити перетворення вітчизняних бібліотек у потенційні інформаційні центри.

Сьогодні галузь, пов'язана з обробкою інформації, за обсягом фінансових операцій посідає перше місце, залишаючи на другому туризм і на третьому — нафто- і газобізнес.

Проаналізуємо початкові етапи інформаційної революції. Першу електронну обчислювальну машину «ENIAC» було розроблено всього лише 55 років тому. В 1948 р. винайдено транзистор, через 10 років — великі інтегральні схеми. У 1962 р. з'явилися перші мережі передачі даних.

Білл Клінтон у 1993 р., ставши Президентом США, оголосив, що надалі всі листи в Білий Дім мають надсилатися тільки електронною поштою на адресу: Klynton, White house. Цей факт суттєво

© Петров В. В., Київ, 2001

Петров В'ячеслав Васильович, чл.-кор. НАН України, директор Інституту проблем реєстрації інформації НАН України.

* Доповідь виголошено на пленарному засіданні міжнародної наукової конференції «Бібліотеки — центри науково-інформаційних ресурсів XXI століття», 9 — 13 жовтня 2000 р., що відбулася в Києві, в НБУВ.